



Årsberetning for foreningen *La Humla Suse (LHS) 2015*

Vi ble registrert i Brønnøysund 10. juni 2013.

LHS en viktig kunnskapsformidler angående humler

LHS er per dags dato den eneste foreningen som jobber spesielt for humlene i Norden. Vi har en søsterforening i England som vi har kontakt med: BBCT (Bumblebee Conservation Trust).

I 2015 fortsatte vi med å bygge nettverk, fikk nye samarbeidspartnere og gjennomførte en rekke aktiviteter. Det å spre kunnskap om humlene til flest mulig instanser og personer står sentralt i alle våre gjøremål.

Vi jobber for at blant andre etater, organisasjoner, bedrifter, skoler, bønder, balkongeiere, bygårder/sameie, hageeiere og forvaltere av grøntanlegg skal gjøre konkrete tiltak for humlene.

LHS har fått bred erfaring, og vi vil i de neste årene være den viktigste samarbeidspartneren for våre medspillere med henblikk på humler.

Involverte i LHS

Styre og administrasjon

1. Styreleder: Toril Mentzoni
2. Nestleder: Stine Marie Skjellevik
3. Nestleder: Roald Bengtson
4. Nestleder: Eivind Krey Nitter
5. Styremedlem: Adrian Rasmussen
6. Styremedlem: Atle Mjelde
7. Styremedlem: Sondre Dahle
8. Styremedlem: Synnøve Borge
9. Styremedlem og kasserer: Ingvild Fonn Asmervik
10. Styremedlem: Honorata Kaja Gajda

Følgende er på valg i 2016

Styreleder: Toril Mentzoni

Nestleder: Eivind Krey Nitter (går over til å bli styremedlem)

Nestleder: Roald Bengtson (ett år)

Styremedlem: Atle Mjelde

Styremedlem: Adrian K. Rasmussen

Valgkomité

Solveig S. Dahl.

Kate Milosavljevic

Nye medspillere

Nye medspillere i LHS er Inger Kristine Volden som har ansvar for sosiale medier og kommunikasjon, Solveig S. Dahl som IT-ansvarlig og Kidist Berie Tareke som har ansvar for å sende ut våre salgspakker og velkomstpakker til medlemmer.

Lokaler

LHS har fra og med 1. mai hatt kontor i Frivillighetshuset på Tøyen med følgende adresse: Kolstadgata 1, 0652 Oslo.

I tillegg til Toril Mentzoni jobbet Adrian Rasmussen på kontoret fra 20. mars til 26. juni. Kontoret og fasilitetene som følger med har hjulpet LHS stort med henblikk på å organisere møter og kurs, og har i tillegg gitt lagerplass.

Styrets arbeid i 2015

På grunn av sykdom jobbet lederen redusert siste halvdel av året. Nestleder Stine Marie Skjellevik tok over noen av lederoppgavene og fikk veiledning når det var nødvendig.

Vi har hatt fokus på kommunikasjon internt og eksternt. LHS har derfor i tillegg til årsmøtet hatt et halvårsmøte (2. desember). Vi har bygd LHS som forening og vi har fått på plass rutiner på intern kommunikasjon, ajourføring og kvalitetssikring. Eksempler på slik kommunikasjon internt er aktivitetsplanen som alle i LHS har tilgang til og som forteller om våre aktiviteter, hvem som er involvert og hvem som er ansvarlig for aktiviteten til enhver tid.

Sosiale medier er en viktig kommunikasjonskanal direkte til våre medlemmer og andre interesserte eksternt. Vi har i løpet av 2015 brukt Facebook mer aktivt. Vi har Facebook-venner fra Norge, våre naboland, Europa og Amerika.

Eivind Krey Nitter har påtatt seg ansvaret for å gjennomføre aktiviteter under temaet kulturlandskap.

Gjennom hele året har vi etablert kunnskapsdeling på tema humler med humlenettverket vårt.

Regnskap

Det var mye å holde styr på for regnskapsfører Ingvild Fonn Asmervik i 2015. Gjennom hele fjoråret hadde hun ansvar for å holde oversikt over all støtte La Humla Suse mottok og hvordan disse pengene ble disponert. Økt aktivitetsnivå, og mange (nye) engasjerte sjeler, gjorde dessuten at det var betydelig flere kvitteringer, fakturaer og beløp å forholde seg til i 2015 enn året før, men Ingvild klarte likevel å føre nøye regnskap og hadde relativt god kontroll hele veien. Innkjøpet av regnskapsprogrammet Visma eAccounting var en god hjelp oppi dette. Inger Kristine Volden har hjulpet Ingvild med regnskapsføringen gjennom høsten, og hadde hovedansvaret for regnskapet mens Ingvild var i Argentina i forbindelse med studier i desember.

Medlemmer

I desember 2015 hadde vi 255 betalende medlemmer. Av disse var 16 studenter, to fra andre nordiske land og to bedrifter. Resten betalte et vanlig medlemskap.

I barneklubben hadde vi 31 medlemmer. De fleste innmeldelsene skjedde gjennom et voksent medlemskap, men elleve medlemmer var betalende.

Verving har for det meste skjedd via sosiale medier hvor vi har en aktiv Facebook-side som oppdateres jevnlig og der folk kan kommunisere med oss. I tillegg har vi fått innmeldinger gjennom humlevandringer og stands rundt omkring i landet. Aktiv rekruttering har gått noe ned fra 2014 til 2015 på grunn av at færre har kunnet stått på stand.

Vi har hatt en del innmeldinger hvor den innmeldte ikke har betalt kontingenten, noe som betyr at medlemstallet kunne ha vært noe høyere. Dette er et problem som har vært vanskelig å følge opp med medlemsregisteret vi har hatt i 2015.

Pressedekning

Vi har fått meget god pressedekning både med henblikk på våre humlekurs, humlevandringer og humlekassekurs. Både lokal presse, radio og TV har fulgt opp. Totalt var vi i media ca. 40 ganger. Humlekassekursene ble gjennomført på 14 steder, og vi fikk pressedekning på hvert sted. I tillegg tok sentrale medier tak i saken.

Samarbeidspartnere

La Humla Suse har i de fleste prosjekter involvert samarbeidspartnere. Dette fordi vi ønsker å spre vår humleerfaring til nettverket vårt.

Lokale samarbeidspartnere (når vi holder kurs)

Abildsø gård

Den naturlige skolesekken

SABIMA

Fylkesmannen i Oslo og Akershus
Fylkesmannen i Østfold
Norsk landbruksrådgiving
Oikos
Bønder
Kommuner i Trondheim, Oslo, Akershus og Østfold

Samarbeidspartnere humlekassekurs

- 4H i Bodø
- Akershusmuseet avd. Fetsund
Lenser
- Bergen og Omland Friluftsråd
(BOF)
- Botanisk hage i Stavanger
- Bygdø Kongsgård, Oslo
- Byåsen skole, Trondheim
- Fjellstrand skole, Nesodden
- Geitmyra skolehage, Oslo
- Gomalandet skole, Kristiansund N
- Grønt Senter, Kristiansand S
- Holmen våtmarksenter, Tønsberg
- Ishavskysten friluftsråd, Tromsø
- Maihaugvegen 1, Lillehammer
- Spetalen skole i Saltnes, Råde

Finansieringskilder

- Bess Jahres Stiftelse
- Cultura Gavefond
- Den naturlige skolesekken (DNS)
- Fylkesmannen i Oslo og Akershus (FMOA)
- Fylkesmannen i Østfold (FMØ)
- Inneklima AS
- Liv og Dag Vogts dyrevernfond
- Lush
- Medlemskontingent
- Miljødirektoratet

I løpet av 2015 har LHS fått to nye finansieringskilder: Bedre Inneklima AS og Lush.

Lush er et kosmetikkfirma med fokus på naturlige produkter. Hele inntekten av kremen (minus moms som går til staten) går til veldedige formål. Salg av Gode gjerninger-produkter (sjekk ut produktet her: <http://www.lushnorge.no/web/kat/21>) støtter norske organisasjoner som arbeider for miljø- og dyrevernfond, hvor LHS er en av disse foreningene. Lush støtter foreningen vår ved å gi en del av salget av kremen «Gode gjerninger».

[Bedre Inneklima AS](#) importerer og distribuerer inneklimaprodukter og rengjøringsprodukter fra Bissell. Bedre Inneklima AS holder til i Sandefjord. Kjøper du et produkt fra Meaco i denne nettbutikken, går det automatisk 25 kroner til LHS. Samarbeidsavtale ble inngått i fjerde kvartal i 2015 og trådte i kraft 1. januar 2016. Det er takket være veterinær Geir Erik

Berge hos Nordberg Dyreklinikk, en entusiastisk humlevenn, at denne avtalen har blitt gjort mulig. Han foreslo La Humla Suse som samarbeidspartner for Bedre Inneklima AS.

Prosjekter

Humlekassekurs

Humlekassekursene ble gjennomført av Atle Mjelde. Humlekassekursene er dagkurs hvor alle har mulighet til å delta. Kurset hadde ikke finansiering, noe som betød at kursdeltagerne måtte dekke utgiftene. Tilbakemeldingene har vært gode, men det er viktig å presisere at det skal læres å innrede humlekasser og ikke bygge dem.

Humlekasseleverandøren vår Abildsø gård med Eivind Lilleaasen i spissen har endret materiale i kassene for å levere bedre kvalitet. Dette er etter tilbakemeldinger fra LHS og medlemmer, men også etter at de selv har fått mer erfaring med designet.

Mer rødkløver med verdens viktigste summetone

LHS, sammen med Norsk Landbruksrådgiving Østafjells (NLRØ), fikk en bevilgning fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus og en fra Fylkesmannen i Østfold for å gjennomføre et undervisningsopplegg på temaet *humler og pollinering* for bønder i Akershus og Østfold. I Akershus deltok også Samarbeidsrådet for biologisk mangfold (SABIMA), og i Østfold deltok Oikos noe.

Hensikten var å inspirere bøndene til å spille på lag med humlene slik at bøndene i neste omgang får bedre pollinering. Det var ekstra fokus på de langtungete/truete/rødlistete artene som kløverhumle, slåttemumle, bakkehumle og gresshumle. Andre aktuelle arter av langtungete arter, men som ikke er på rødlisten, er hagehumle, åkerhumle og enghumle. I Sarpsborg fant vi slåttemumle ny for kommunen. I Nannestad fant vi kløverhumle på tre gårder, samt i tillegg slåttemumle på en av dem. Ingen av de to truete artene var tidligere påvist i kommunen.

Hovedmålet var økt produksjon av rødkløverfrø og blomster generelt som en bærebjelke i økologisk orientert landbruk gjennom bedre pollinering. Samtidig sikre bedre kår for, og sterkere bestander av, de truete humleartene.

For å nå dette målet gjennomførte vi undervisningen over to dager. En dag inne med teori, og en dag med markvandring.

Tilbakemeldingen fra bøndene var at de hadde fått viktig grunnleggende kunnskap, gode konkrete råd, og god inspirasjon til ulike tiltak de kan gjøre videre. For eksempel gikk planene til bøndene ut på å slå områdene med blomster på en mer fordelaktig måte for humlene: som senere på våren, eller ikke alt på en gang. Det ble også nevnt at man kan søke om midler for å ta vare på viktige kulturlandskapselementer. Dette kan i tillegg være fordelaktig for pollinatortjenestene, og kunne være aktuelt for flere av deltagerne.

Også markvandringen opplevdes som svært nyttig. Deltakerne nevnte at det var av stor verdi å dele praktiske erfaringer samtidig som de fikk innspill fra LHS. Evalueringen viser at dette var et praktisk og nyttig kurs hvor bøndene har fått større forståelse for blant annet kontinuitet med henblikk på blomster gjennom sesongen og fra år til år. LHS anbefaler at bønder sår felt med gjerdevikke, honningurt og rødkløver.

Rødlistete humler på Kjeller i Skedsmo

LHS mottok, via FMOA, tilskuddsmidler fra Miljødirektoratet til et prosjekt på rødlistete humler og relatert på Kjeller og omegn. Bakgrunnen var at det eksisterer en tilskuddsordning for å jobbe med truede arter (jf. naturmangfoldloven), og på Kjeller var det allerede påvist fire rødlistete arter av humler (jf. rødlisten for arter av 2010). Imidlertid er ikke bakkehumle rødlistet lenger.

Hovedpunkter i prosjektet i 2015 var kartlegging/overvåking, utarbeidelse av forslag til forvaltning/skjøtsel og informasjonsvirksomhet med henblikk på rødlistete humler og deres lokaliteter. Kjeller er generelt et pressområde med mange utfordringer også angående å ta vare på det biologiske mangfoldet. Godt samarbeid er etablert, og skjøtsel av hensyn til humlene er allerede utført en del steder. Habitatene er i forandring gjennom sesongen og fra år til år, og humlene flytter rundt.

I utgangspunktet var alle som eier og bruker areal på Kjeller og omegn målgruppe. Skedsmo kommune, Forsvarsbygg, Statens vegvesen, bedrifter, bønder og private hageeiere er eksempler. Kurs og befaringer ble avholdt. Roald Bengtson hadde 20 dager i felten der.

Det ble funnet slåttemumle og/eller kløverhumle på hele 19 lokaliteter/dellokaliteter på Kjeller og omegn (et eget kart som viser funnene er utarbeidet). Kløverhumle ble funnet på elleve av lokalitetene/dellokalitetene. På de andre åtte ble det funnet slåttemumle. På mange av stedene ble begge artene funnet, og av slåttemumle ble det gjerne sett mer enn ett eksemplar hvert sted. Det ble funnet langt flere slåttemumler enn kløverhumler, men 2015 var et rekordår for begge artene der. Også bakkehumle og/eller gresshumle har tilhold på samtlige 19 av de nevnte lokalitetene/dellokalitetene, samt på flere steder. I tillegg vokser dessverre svartelisteplanter og andre probleplanter på samtlige 19, og dessuten på en rekke andre steder i området.

Rødlistehumler i Norge pr. 2015

På *Norsk rødliste for arter 2015* er det ført opp fem arter av humler. Der står kløverhumle oppført som sterkt truet (samme som i 2010), slåttemumle som sårbar (kritisk truet i 2010), lundgjøkhumle som sårbar (datamangel i 2010), samt både kysthumle og gresshumle som fortsatt nær truet. Bakkehumle (sårbar i 2010) antas nå å ha en livskraftig bestand. Alle unntatt lundgjøkhumle er sosiale og langtungete arter som er knyttet til lokaliteter i kulturlandskapet som har godt med planter i erteblomstfamilien (for eksempel gjerdevikke og rødkløver). Lundgjøkhumle er mest knyttet til områder der kulturlandskap bryter opp skogsområder, og der det er stor bæreevne for verten lundhumle. Sistnevnte er en korttunget art som går på alt fra blåklokke, som er en favoritt, til selje, løvetann, bringebær, geitrams,

tistler og mange andre planter. Generelt er en meget stor andel av funnene av rødlistete humler i Norge i de senere år gjort i veikanter og på skrotemark. Det ble gjort mange viktige funn av våre mest truede arter av humler i 2015, og Roald Bengtson hadde en stor andel.

Slåttehumle er en stor og langtunget art der dronningene våkner opp rundt 1. juni. Den er spesielt glad i rødkløver. Hunnene er svartbrune. Vær oppmerksom på at sorte (melanistiske) eksemplarer av hagehumle kan være meget like. Hannene hos slåttehumle er helt forskjellige fra hunnene og ligner noe på kløverhumle og åkergjøkhumle. Slåttehumle ble antatt utdødd i Norge så sent som i 2009 fordi den ikke var påvist her siden 1949. Det var dessuten få gamle funn av arten. Den ble gjenfunnet i 2009 og ført opp som kritisk truet i rødlisten utgitt i 2010. Antagelig har arten ekspandert betydelig i Norge de siste årtiene som følge av ikke minst et varmere klima, og trolig har mange individer kommet fra Sverige. Spesielt i perioden 2012–2015 er arten funnet på en rekke lokaliteter i Østfold og Akershus. I tillegg er det gjort spredte funn i Oslo, Hedmark, Vestfold og Buskerud. Arten ble i 2015 funnet i nye kommuner for den i Akershus, Østfold, Vestfold og Buskerud. Hanner av slåttehumle ble funnet for første gang i Norge siden 1910 (bare én fra tidligere).

Kløverhumle er en stor og langtunget art, som er spesielt glad i rødkløver. Nært beslektet med slåttehumle. Dronningene våkner opp rundt 1. juni. Arten er karakteristisk med sin vakre gullfarge avbrutt av et svart tverrbånd mellom vingefestene. Kløverhumle var en vanlig art øst i Sør-Norge for rundt 100 år siden, men ser ut til å være forsvunnet over store områder. Ikke før i 2015 ble det gjort mange funn av arten igjen, men da stort sett begrenset til Akershus. Der ble kløverhumle da funnet i 11 kommuner, og i storparten av dem var arten aldri påvist før. Spesielt store forekomster ble funnet i traktene Gardermoen – Jessheim i Ullensaker. For øvrig er det noen få funn fra Østfold, Vestfold, Hedmark og Trøndelag i de senere år. Arten ble funnet for første gang på lenge i Sør-Odal og for første gang noensinne i Stange (begge kommunene ligger i Hedmark). Hanner ble funnet av arten for første gang på flere tiår i Norge.

Kysthumle er en middels stor og langtunget art med vakre brunoransje og gulaktige farger. Den kan forveksles med åkerhumle og bakkehumle. Dronningene våkner opp fra sent i april til ute i mai. Arten finnes fortsatt langs kysten fra Vest-Agder til Nordland, men den er ikke målrettet kartlagt i senere år. Noen ganske få gamle funn er fra Østlandet. Den finnes gjerne i andre miljøer enn de andre rødlistete humlene, som for eksempel på lynghei ute i skjærgården.

Gresshumle er en mindre og langtunget humle som er sort med rød bakende. Dronningene våkner opp sent i april eller i første halvdel av mai. Gresshumle kan forveksles med vanligere arter som steinhumle, tyvhumle og enghumle. Arten finnes på Østlandet, samt i noen grad i Rogaland og muligens på Sørlandet. Det er ikke påvist nevneverdig tilbakegang hos arten, men det er grunn til å tro at den stedvis kan slite i det moderne kulturlandskapet.

Lundgjøkhumle er en middels stor gjøkhumle. Hannene er vakre med fire farger: rødaktig, gulaktig, hvitt/beige og sort. Arten ligner mest på markhumle og tregjøkhumle. Det er gamle funn av lundgjøkhumle i indre fjordstrøk på Vestlandet; fra Rogaland til Sunnmøre. Spesielt mange funn er det fra Rogaland, samt fra Bergen i Hordaland. I tillegg noen få funn fra

Sørøstlandet. Da arten ble funnet ny for Hedmark i 2012, var den ikke funnet i Norge siden 1961. Nå har denne humlen kjente forekomster i Hedmark, Akershus, Buskerud, Oppland og Telemark. Tyngdepunktet for kjent forekomst nå ligger sør i Hedmark. Nye kommuner for arten i 2015 var Ullensaker og Nannestad i Akershus, samt Bø i Telemark.

Fremmede arter

LHS mottok tilskuddsmidler fra Miljødirektoratet gjennom tilskuddsordningen «Øyremarka midlar til tiltak mot framande organismar» for vårt arbeid angående kritisk lys på import av humler. Vårt mål var å stanse import av humler til Norge og få bedre sving på norsk produksjon av humler. Dette gjorde vi ved å informere politikerne om konsekvensene av humleimport til Norge.

Vi tok i utgangspunktet kontakt med næringskomiteen på Stortinget. Målgruppen var de politiske partier, og vi møtte derfor alle partiene på Stortinget og partiet Rødt. I tillegg tok vi kontakt med og møtte Norsk Gartnerforbund (NGF).

Det er tre hovedårsaker til at importerte humler ofte påvirker de lokale humlene negativt, og den viktigste årsaken er at de bringer med seg smitte:

- Sykdommer og parasitter. Humlene har en stor fauna av patogener – som parasitter, mikroorganismer, virus og viroider. Veksthushumlene kan tåle disse godt, mens de lokale humlene blir svekket og i verste fall dør ut.
- Genetisk forurensing av lokale arter: Gjennom årtusener har de lokale artene tilpasset seg de lokale forholdene genetisk.
- Konkurransesvridning: Det har vist seg at veksthushumlene ofte fortrenger de lokale humlene. Veksthushumlene får stadig påfyll av nye humler slik at konkurransen blir ujevn.

Alle partiene og NGF kom med nyttige tilbakemeldinger, og vi fikk et bedre grunnlag for å kunne ta saken videre. Flere av partiene ønsket mer informasjon, samt å hjelpe oss videre for å styrke norske humleoppdrettsvilkår og å forby import av utenlandske humler. I tillegg har LHS og NGF inngått et samarbeid med flere aktører for å bedre metodene som norske humleoppdrettere nå bruker.

Ett av argumentene for å ha størst hovedfokus på politikerne, er at det er de som har beslutningsmyndighet og med det kan innføre et forbud mot import av humler til Norge. Det var derfor svært viktig for oss å i første omgang få en forståelse for hva som skal til for å få de ulike partiene til å innføre et forbud. Med dette som grunnlag kan vi bygge en informasjonskampanje som virkelig treffer.

Kurs for kommuner i Østfold og Akershus

LHS har gjennomført et undervisningsopplegg på temaet *humler og pollinering* for Moss kommune og Skedsmo kommune. På seminarene og befaringene deltok det også andre kommuner fra Østfold og Akershus. Opplegget var for kommuneansatte og andre. Vi fikk ikke økonomisk støtte til dette. Konseptet hadde mye til felles med opplegget for bønder.

Hensikten var å inspirere kommunene til å spille på lag med humlene slik at de i neste omgang får bedre pollinering.

Vårt utgangspunkt var at et allsidig utvalg av planter som er avhengig av insektpollinering trenger gode bestander av flere arter humler og vil samtidig bedre kårene for disse humlene.

Vi valgte å inspirere både gjennom teoretisk forståelse og ved å vise illustrerende eksempler på områder med både gode og dårlige forhold for humler. Vårt hovedmål var bedre kår for humler og blomster generelt som en bærebjelke gjennom bedre pollinering. Videre å sikre bedre kår for, og sterkere bestander av, de truede humleartene.

Vår modell med en dag inne og en dag med markvandring fungerte meget bra. Evalueringen viser at dette var et praktisk og nyttig kurs hvor deltakerne fikk større forståelse for blant annet viktigheten av kontinuitet med henblikk på blomster gjennom sesongen og fra år til år.

Humlegata på Tøyen

Verdens første humlegate åpnet i Oslo 21. juni 2015. Vi hadde åpningsfest med Honorata Gajda som konferansier og flere kunstneriske bidrag. Stanley Jacobsen sang LHS sin offisielle humlesang og det ble mannekengoppvisning. Kunstneren Sasja malte gata med humler for å dekorere hele asfalten i Humlegata. Anne Havåg Holter-Hovind fra «Moseplassen» guidet blomstervandringer.

Vi greide å forvandle en trist Oslogate til et humleparadis, til glede for både folk og humler. Dette er Sørlogata på Tøyen. Mye jobb er lagt ned og nyttig erfaring høstet. Vi har brukt 2,5 månedsverk x tre personer i LHS, hvorpå Toril Mentzoni, Adrian Rasmussen og Ingvild Fonn Asmervik gjorde en hederlig innsats.

Vi hadde et flott samarbeid med Ungdomsverkstedet, Tøyenløftet og Dinamo. I tillegg var BYBI, Bydel i Bruk og Bydel Gamle Oslo samarbeidspartnere. Ungdomsverkstedet laget 30 blomsterkasser. De bidro også med maling av kassene, planting og vanning med mer. De var avgjørende for at det ble en vellykket Humlegate.

Vår visjon var at Humlegata skulle være et samlingspunkt hvor liten og stor kunne bidra, slik at den kan blomstre i flere år fremover når humlene er ute og suser. Gata i seg selv skulle bringe kunnskap om humler ut til folket. Konklusjonen er at vi har fått et nettverk på Tøyen som er gull verdt for foreningen. Tilbakemeldingene har bare vært positive.

Kurs for lærere

LHS og SABIMA fikk tilskudd fra DNS for å undervise lærere på småtrinnet og mellomtrinnet. Vi har gjennomført 13 kurs i skoleårene 2013/2014 og 2014/2015. I 2015 gjennomførte vi kurs Kristiansand, Stavanger, Tromsø og Bergen. Vi har gode erfaringer med kursene og ønsker å videreføre opplegget. Vi har bygget opp et solid undervisningsmateriale med egne pedagogiske veiledere for lærere både på småtrinn og mellomtrinn.

Vårt kurs med fokus på enkle tiltak som kan gjennomføres lokalt kombinert med grunnleggende kunnskaper om arter, mangfold og sammenhenger er derfor vel så aktuelt nå som da vi startet opp.

Hovedmålgruppen er lærere i grunnskolen, og hensikten er å inspirere og forberede lærere til å gjennomføre levende undervisning om humlene. Ved å undervise lærerne når vi i neste omgang effektivt ut til et stort antall elever, og det er viktig for oss.

Gode undervisningsopplegg og undervisningsverktøy kan gjentas og videreutvikles år etter år av den samme læreren, innenfor skolens rammer. Lærerne vil også kunne formidle innholdet i kurset til kolleger.

Målet er å undervise lærere i grunnskolen i mange år fremover. For å kvalitetssikre undervisningen vil vi gi våre instruktører ytterligere opplæring. Instruktørens egne evalueringer vil bli tillagt større vekt enn tidligere. Vi har nå en stab med ti kompetente instruktører som alle har erfaring fra tidligere kurs.

Kurs for førskolelærere

Førskolelærerne er en viktig målgruppe for LHS. Vi har møtt mange entusiastiske førskolelærere på våre humlekassekurs. Derfor ønsket vi å få erfaring med humlekurs for førskolelærere selv om LHS måtte betale for kursene fordi vi ikke klarte å få finansiering. Vi gjennomførte et praktisk rettet kurs med utendørsundervisning for førskolelærere på Hamar, i Lørenskog og i Bodø. Erfaringen vi fikk var meget nyttig og vi vil gjennomføre nye kurs hvis vi får en bevilgning til dette.

Humlevandringer

Humlevandringene i botanisk hage på Tøyen ble gjennomført som året før. Under LHS sine humlevandringer i 2015 har både store og små fått lære om ulike humlearter, om humlenes spennende liv, om de mange truslene mot humlene, og om hva vi alle kan gjøre for at humlene skal kunne fortsette å suse.

Det ble gjennomført ti humlevandringer på tirsdager i mai, juni og august. På det meste fant vi seks arter på en kveld: mørk jordhumle, lys jordhumle, åkerhumle, trehumle, steinhumle og hagehumle.

Instruktørene fikk opplæring i forkant av humlevandringene.

LHS ønsket også å tilby humlevandringer for barn og gjennomførte tre humlevandringer spesifikt for barn i Oslo. Dette fikk vi økonomisk støtte til fra Miljødirektoratet.

Humlevandringsinstruktører

LHS ønsket å spre humlevandringene til hele landet. Vi etterlyste humleinteresserte på Facebook som hadde lyst til å lære mer om humler, og som ønsket å være med på å spre denne viktige kunnskapen videre.

Det meldte seg interesserte fra Stavanger, Bergen, Hamar, Tromsø, Trondheim, Oslo, Vestby, Sykkylven/Ålesund/Stranda-regionen, Tønsberg, Grimstad, Mandal og Beitostølen.

Alle instruktører fikk teoretisk og praktisk skoling. Opplæringen ble gitt med tanke på at man skal kunne gjennomføre minst én humlevandring for voksne på sitt hjemsted.

Stine Marie Skjellevik og Sondre Dahle fra LHS gjennomførte humlevandringer i Trondheim.

Planteliste

Eivind Krey Nitter med bistand fra Adrian Rasmussen og Roald Bengtson har utarbeidet en planteliste. Plantelista har fokus på arter som er naturlige i norske landskap, men også på hageplanter som ikke er på svartelista. Plantelista finner du på hjemmesiden til LHS: http://www.lhumlasuse.no/?page_id=753.

Møter, stands og foredrag

På alle stands og messer informerte vi om humler, solgte boken *Norges humler med Humleskolen* (Bollingmo, 2012), *Dronninga er sjefen*, *Humlenes Blomsterbok* og *Leon og Humlene*, delte ut humleplakater og rekrutterte medlemmer og folk til våre kurs. Fra desember sluttet LHS å selge boken til Bollingmo. I stedet selges den nye boka:

Ødegaard, F., Staverløkk, A., Gjershaug, J.O., Bengtson, R. og Mjelde, A. 2015. *Humler i Norge*. Kjennetegn, utbredelse og levesett. NINA Faktabøker. Norsk institutt for naturforskning, Trondheim. 231 s.

Nedenfor finnes en liste over møter, stands og foredrag LHS har hatt i 2015:

- 14. januar: Humletreff med Maria Gram fra Danmark på Blindern. Hun jobber mye for biers kår (inkludert humler). Atle Mjelde, Honorata Gajda og Roald Bengtson deltok.
- 15. januar: Adrian Rasmussen holdt humlekurs for Lørenskog Rotaryklubb. Temaet var «Informere om humlenes betydning».
- 13. januar: Ingvild Fonn Asmervik og Eivind Krey Nitter deltok på stand på *Friluftslivets år* i Tøyenparken i Oslo.
- 2. februar: Roald Bengtson holdt et foredrag om humler og relatert for mange førskolelærere på Forskerfrø-konferansen i Oslo.
- 7. april: Sondre Dahle holdt foredrag om pollineringsprosjektene i regi av NINA på LHS sitt årsmøte.

- 8. april: Roald Bengtson holdt humleforedrag for Naturvernforbundet i Lier (Buskerud). Minst 30 tilhørere.
- 15. april: Roald Bengtson holdt humleforedrag for Naturvernforbundet i Oslo og Akershus (NOA). Rundt 20 tilhørere.
- Hagemessa på Lillestrøm 17.–19. april: Se mer detaljert beskrivelse nedenfor.
- 23. april: Roald Bengtson holdt to foredrag i Brumunddal i Ringsaker. Ett for rundt syv elever og en lærer, og ett for rundt 25 voksne.
- 27. april: Sondre Dahle holdt foredrag på realfagskonferansen på NTNU Trondheim «Summende skoletimer – Bruk av humler som undervisningstema».
- 8. mai: Ingvild Fonn Asmervik og Toril Mentzoni hadde stand på kuslippdagen på Bygdøy.
- 27. mai: Roald hadde en annonsert ekskursjon i Groruddalen i regi av Biologisk fagutvalg på Blindern. Ingvild Fonn Asmervik og to andre biologistudenter deltok. Ikke mange tok seg tid i eksamenstiden.
- 10. juni: Landskonferanse på Hamar. Fra LHS deltok Atle Mjelde og holdt foredrag om lindetrær og humledød. Deltakerne på konferansen er i stor grad fra offentlig sektor; kommuner og fylkeskommuner. Her møtes alle som jobber innenfor park, friluft og idrett.
- 13. juni: Sondre Dahle og Stine Marie Skjellevik hadde stand på Ladehammerfestivalen i Trondheim.
- 14. juni: Ingvild Fonn Asmervik deltok på Reidvin hagemarked i Hillestad, Holmestrand kommune.
- 21. juni: Sondre Dahle og Stine Marie Skjellevik hadde stand på *Åpen dag* i Ringve Botaniske hage i Trondheim.
- 15. august: LHS sin fagdag: Lundgjøkhumble-vandring ved Matrand i Eidskog (Hedmark). Roald Bengtson, Eivind Krey Nitter og Sturla Johansen fra LHS. I tillegg rundt fem andre. Var nok litt i tidligste laget for å finne lundgjøkhumble (må satse på hanner).
- 16. september: Stand og opplegg på konferansen til *Den naturlige skolesekken* på Blindern. Deltagere: Eivind Krey Nitter, Honorata Gajda og Stine Marie Skjellevik fra LHS og Kristoffer Bøhn fra SABIMA.
- 22. september: Roald Bengtson holdt humleforedrag for Norsk entomologisk forening (NEF) på Tøyen. Rundt 15 tilhørere, inklusive pensjonert professor Lauritz Sømme som hadde mye med Astrid Løken å gjøre i noen tiår.
- 26. september: Sturla Johansen hadde stand på Linderud Gård, *Økouka*.
- 30. september: Stine Marie Skjellevik, Sondre Dahle og Helene Engeness Mørk holdt stand på økologisk verksted i samarbeid med Spire i Trondheim, *Økouka*.
- 3. oktober: Sondre Dahle, Stine Marie Skjellevik og Helene Engeness Mørk hadde stand på *Økouka* på Torget i Trondheim.
- 10. oktober: Eivind Krey Nitter holdt humleforedrag på Café Cazareza i Mysen.
- 13. oktober: Roald Bengtson holdt to foredrag på det store humleseminaret i regi av Miljødirektoratet i Trondheim. Ett om nye funn av celebre humler, og ett om Kjeller-

prosjektet. Tilstede fra LHS var også Toril Mentzoni, Eivind Krey Nitter, Stine Marie Skjellevik, Sondre Dahle og Atle Mjelde. Atle Mjelde hadde humlekassepresentasjon.

- 14. og 17. oktober: Eivind Krey Nitter hadde stand og presentasjon av humlekasser på Bygg reis deg-messen i Lillestrøm.
- 11. november: Pollinatormøte i Steinsparken ved Bislett i regi av ByBi. Roald Bengtson og Eivind Krey Nitter deltok fra LHS.
- Hennie Onstad Kunstsenter, Høvikodden: Flere møter med direktør/informasjonsleder. De har laget humlestier og ønsker å gjennomføre humlevandringer på disse i 2016. Fra LHS deltok Toril Mentzoni, Roald Bengtson og Eivind Krey Nitter.

Hagemessa på Lillestrøm 17.-19. april: Fra LHS deltok Adrian Rasmussen, Ingvild Fonn Asmervik, Erik Wegge Bergvik, Atle Mjelde og Stine Marie Skjellevik. Alle sto på stand, og i tillegg holdt Atle Mjelde foredrag alle dagene om humlekasser, humlebiologi og humledronninger. Atle Mjelde sin ekspertise ble også loddet ut for dem som kjøpte en humlekasse på Hagemessa på Lillestrøm som et ekstra insentiv for økt salg. Hagemessa på Lillestrøm er en av våre største inntektskilder når det kommer til stand-virksomhet, og er også stedet hvor vi rekrutterer et større antall medlemmer på kort tid. Det er viktig å benytte erfaringene fra 2015 slik at Hagemessa på Lillestrøm blir en enda større suksess for oss i 2016. På standen hadde vi humlequiz, viste fram og solgte humlekasser, samt snakket om humler og planter. I tillegg til humlekasser solgte vi t-skjorte, frøkort, medlemskap og bøker. Boka *Dronninga er sjefen* solgte vi ikke på Hagemessa fordi den kom seinere.

Veien videre i 2016

2016 har allerede begynt positivt med flere innmeldinger i januar og februar. Å styrke medlemskapet og å rekruttere flere medlemmer står høyt på agendaen. Det er derfor innkalt til et eget møte om nettopp dette i mars, og vi har lyst ut en stilling som markedsfører. Vi har i tillegg satt opp et kurs for både interne og eksterne om å stå på stand og verve for LHS. Et nytt medlemsregister/regnskapssystem som er nyinnkjøpt av året vil gi oss en stor fordel med henblikk på oppfølging av medlemmer.

Å få flere kompetente mennesker, med ulike erfaring og bakgrunn, er et viktig fokus. Rekrutteringen har allerede begynt. Vi har fått nye folk inn i IT-verv, angående sosiale medier og som kursholdere. Om foreningen skal vokse, må også antall engasjerte øke. Det har blitt klart for oss i løpet av 2015, at på enkelte kurs har vi for få bein å stå på om noe uforutsett skulle inntreffe. Det er derfor svært viktig at vi jobber mot å bli mer robuste.

Vi jobber fortsatt mot å få to faste lønnete stillinger.

Oslo, 15. mars 2016

Toril Mentzoni

Styreleder i *La Humla Suse*